

БӨЛІМ: ЖАЛПЫ РУБРИКА

3-5 жас ерекшелігіндегі балаға психологиялық сипаттама

ЖАРИЯЛАНДЫ
23.06.2022СІЛТЕМЕ
<https://bilimger.kz/123283/>

3-5 жас ерекшелігіндегі балаға психологиялық сипаттама

Мақсаты: Жас ерекшелік психологиясына сүйене отырып, 3-5 жас ерекшелігіне сипаттама беру.

Жас ерекшелік психологиясы — адамның психикалық процестерімен психологиялық қасиеттерінің уақытқа қарай өзгеру онтогенезін зерттейді.

Жас ерекшелігі психологиясының құрылымы.

XIX ғ.соңында балалар психикасы ретінде қалыптасқан жас ерекшелігі психологиясы жас ерекшелігі қазіргі кезде психология ғылымының дербес саласы болып табылады.

Оның құрылымы мынадай бөлімдерден тұрады: жас ерекшелігі психологиясының теориялық мәселелері, жеке тұлғаның психологиялық дамуының негізгі факторлары мен дамудың қозғаушы күштері, психикалық даму кезеңдерінің ауқымына кіретін нәрестелік, ерте сәбилік, мектепке дейінгі шақ, кіші оқушы, жеткіншек және жасөспірім кезең психологиясы, кемелдік жас және геронтопсихология (кәрілік). Адамның психикалық даму ерекшеліктеріне сәйкес және көптеген ғалымдардың (Д.Б.Эльконин,

Л.С.Выготский, В.С.Мухина, А.А.Люблинская, т.б.) зерттеулеріне негізделіп, жас кезеңдерін төмендегідей топтастыруға болады:

1. Нәрестелік кезең / туғаннан 1 жасқа дейін /
2. Бөбек кезең / 1 жастан 3 жасқа дейін /
3. Мектепке дейінгі кезең / 3 жастан 7 жасқа дейін /
4. Бастауыш мектеп кезеңі / 7 жастан 11 жасқа дейін /
5. Жеткіншек кезеңі / 11 жастан 15 жасқа дейін /
6. Жоғары сынып кезеңі / 16 жастан 17 жасқа дейін /
7. Жасөспірімдік кезең / 17 жастан 20-23 жасқа дейін /
8. Жастық шақ / 20 жастан 30 жасқа дейін /
9. Кемелдік кезең / 30 жастан 55-60 жасқа дейін /
10. Қартаю кезеңі / 60-70 жас аралығы /
11. Кәрілік кезең / 70 -тен жоғары /

Жоғарыда айтылғандардың ішіндегі 3-7 жас (мектепке дейінгі кезеңге) тоқталайық.

3 жас ерекшелігіне сипаттама

2-3 жастағы балалардың даму кезеңінде үлкен адам басты тұлға болып табылады. Өйткені бала әліде болса көп жағдайда оған тәуелді болады.

Егер үлкен адам кішкентай балаға, оның өмірден көрген, естіген нәрсенің мағынасын түсіндіріп отырмаса, ол дүниені тани алмайды. Балаға заттың атын атап, түсін түстеп, болып жатқан, оқиғаларды сипаттап түсіндіріп беріп отыру қажет. Бала үлкендердің сөзін қолдап, әрқашан қорғауға дайын екендігін сезіп білуі қажет. Әрдайым балалардың эмоциялық көңіл – күйіне ортақтасып, тілек білдіріп

отырған жөн. Олардың өзі ойлаған ісін, біреудің көмегінсіз істеп қоюға деген ұмтылыстарын құптап отырыңыздар. Балалар егер өздерін басқалар бағаласа, онда өзін — өзі бағалай бастайды. Егер үлкендер шын мәнінде балаға құрметпен қараса және оны ашық түрде үнемі білдіріп отырса, балаларда дұрыс немесе орынсыз мінез - құлықты жылдам игеріп алады. Осы кезде балаға ән, ертегі, әңгіме, суретті көбірек көрсетіп, оқып беру керек. Балалар қайталап айтқанды ұнатады. Бала 2-3 жасында өзінің эмоцияларын шапшаң, айқын тікелей түрде білдіре алады. 2-3 жастағы сәбиді алдандырып, бір күйден екінші күйге ауыстыру оңай. Бұл жастағы жағымсыз эмоциялардың себептері, ол көбінесе сәбидің табиғи күйіне байланысты. Бала құлап, бір жерін ауыртып алса жылайды. Сәбидің ұйқысы қанбаса, қарны ашса, оның аяғын аяқ киімі қысып тұрса, ол мазасызданады.

Үш жастағы дағдарыс басталғаннан кейін балалардағы жағымсыз эмоцияларының тұтануы, ол сонымен бірге үлкендердің балаға өз ойын еріксіз таңу әрекеттерімен ілесе жүреді.

Баладағы жағымды эмоциялар, ол көбінесе оның ағзасының қажеттіліктеріне байланысты туындайды яғни сүйсініп жейтін тамақ, жағымды хош иіс (мысалы; гүлдер немесе әртүрлі әтір иістері) үлкендердің аялап, әлпештеуін тілеу, белсенді қимыл, ән салу, көңілді жеңіл музыка, сипағанда жағымды әсер беретін матадан жасалған (немесе іші толтырылған жұмсақ ойыншықтар) заттарды сипау, кейбір балалар үшін шомылу.

Эмоциялық тепе - теңдікті қалпына келтіру үшін, ырғақты тербелу, секіру, тізеде ойнату, саусақпен ойнау т.б. үлкендермен қосылып ойнайтын ойындар ойнауға болады.

4 жас ерекшелігіне сипаттама

Төрт жасар баланың психологиялық ерекшелігі — бұл «сезім мен сезімталдықтың» айқын көрінісі. Кеңес психологы және педагогы Мухина В.С. атап өткендей, «мектепке дейінгі жаста, әсіресе үш-төрт жасында, сезімдер бала өмірінің барлық аспектілерінде басым болып, оларға ерекше бояу мен мәнерлілік береді. Кішкентай бала әлі де тәжірибені қалай басқаруды білмейді, ол өзін тұтқында сезінеді, ол өзін ұстап алған сезімде »(Мухина В. С.« Жас психологиясы. Даму феноменологиясы », 1999).

Ғалым сонымен қатар «үш-төрт жасқа дейінгі мектеп жасына дейінгі балалардың сезімдері жарқын болғанымен, әлі де өте жағымды және тұрақсыз» екендігіне назар аударады. Сондықтан ата-аналар оқиғаларға деген шамадан тыс эмоционалды реакцияларын байыпты қабылдамауы керек. Кейде балалар басқалардың реакциясын көру үшін және оларда алапестің қандай эмоциялар тудыратынын түсіну үшін әдейі ойыншықтар ойнайды. Бала осылайша жағымды және жағымсыз жақтарын ажырата білуге үйренеді.

Қазір балалар не болып жатқанын біле бастайды. Оларда жаңа эмоциялар пайда болады: ұят, реніш, көңілсіздік, қайғы. 4 жасар балалар жанашырлыққа бой алдырады: олар жақын адамның көңіл-күйін сезініп, оларға жанашырлық танытады. Адамгершілік қасиеттер қалыптасады: түсіну, пайымдау, мейірімділік, жауап беру.

4 жастағы баланың интеллектуалды ерекшеліктері оның анатомиялық даму деңгейімен түсіндіріледі. Ми онсыз да ересек адамның миына сәйкес келеді. Бірақ оң және сол жарты шарлар әртүрлі дәрежеде дамыған: эмоциялар мен сезімдерді білдіруге жауап беретін оң жарты шар басым болады.

Төртінші жыл — әлемді зерттеуге деген қызығушылықтың жоғарылауы, танымдық іс-әрекеттің көрінісі. Бала әлемді тек кітаптар мен ойыншықтар арқылы ғана білмейді. Жаяу серуендеу кезінде немесе балалар іс-шарасына қатысу кезінде әлемді әдейі танудың уақыты келді.

5 - 6 жас ерекшелігіне сипаттама.

5 — 6 жасқа қараған балалардың дамуында елеулі өзгерістер болады.

Баланың мінез — құлық әрекетін реттеуде ми қабының рөлі артады. Жоғары жүйке жүйесінің қызметі жетіледі. Балалардың қимыл белсенділігі артып, негізгі қимыл әрекеттерін жетік меңгереді. 5 — 6 жастағы балалардың қозғалысы көбіне жігерлі, әрі нақты болып, әсемдік пен жеңілдікке ие болады.

5 — 6 жасында саусақтарының жетілгені соншалық, бала өз бетімен қағаздан түрлі пішіндерді (сопақша, дөңгелек, тіктөртбұрыш, т.б.) қиып ала алады, адам мен жануарлар мүсіндерін жасап, қарындашпен, бояумен еркін сурет сала алады.

Бұл кезең баланың психикалық дамуында елеулі өзгерістермен ерекшеленеді. Сондықтан, баланың психологиялық даму жағдайы күрделеніп, қарым — қатынас жасау әдістері де өзіндік сипатқа ие болады.

Бес жасар бала үшін үлкен адам тек білімнің көзі ғана емес, сонымен қатар айнала қоршаған әлемінің қыр — сырын білетін, әлеуметтік қатынастардың үлгісі, адами әрекеттердің қағидалары мен білімдерінің көзі болып табылады. Бала үшін өзін мазалаған мәселелерімен, қызықтырған сұрақтарымен, пікірімен үлкендермен

бөлісу өте маңызды. Сондықтан ол адами қарым — қатынастар мен адамгершілік қағидалар туралы сұрақтарды көп қоя бастайды. Мұның себебі, баланың күнделікті өмірде кездесетін жағдайлардан туындаған алаңдаушылығымен байланысты.

Психологтардың пайымдауынша, бес жастан кейін олармен «келісуге», тапсырмалар беруге, жаңа іспен қызықтыруға болады.

Дәл осы кезеңде өзін — өзі ұстау еркіндігі — бала психикасының дамуы мен жан дүниесінің қалыптасуының көзі болып табылады. Бала нені қаласа, соған жетуге тырысады. Оның өзін — өзі ұстауы айналасындағы жағдайға байланысты емес, өз шешіміне қарай болады. Осы құбылыстар бала дамуының бар саласында көрініс табады және бекітіледі.

Дүниетанымдық түсініктері. 5 — 6 жастағы балалар қоршаған әлем мен өзі туралы тұрмыстық түсініктерді біледі. Тұрмыстық түсініктер бұл күнделікті сөйлеу тілімен байланысты ұғымдар. Осыған орай мектепке дейінгі ересек жастағы балалардың түрлі дүниетанымдық мәселелер туралы өзіндік түсініктері бар. Жағдайдан тыс тұлғалық қарым — қатынас пен сюжеттік — рөлдік ойындардың нәтижесінде баланың үлкендердің өзара қарым — қатынасы мен әлеуметтік жағдайы туралы түсініктері қарқынды дамиды. Өзін ерекше бағалап, өзінің «мен» — ін жақындарынан да достарынан да оқшау қояды.

Бұл кезеңде бала жаны тез жараланғыш келеді. Сонымен қатар, көптеген балаларда ашуланшақтық, ұялшақтық, ызақорлық, өзін — өзі көрсетуге құмарлық сияқты қасиеттер пайда болады. Үлкендер бұл өзгерістерді дер кезінде байқап, тиісті шаралар қолданбаса, ол бала бойында өмір бойы сақталуы мүмкін.

Баланың ойлау қабілеті. Ішкі психологиялық өмірі мен өзін — өзі реттеуінің қалыптасуы — танымдық салада бірқатар жаңа құрылымдардың пайда болуымен байланысты. Ең алдымен, бала ортақ түсініктер бойынша әрекет ету қабілетін меңгереді, оқиғалар мен құбылыстардың себеп — салдарлық қарым — қатынасын құра алады.

Бұл кезеңде баланың қоршаған әлемді түсінуге талпынысы артады және әлем туралы алғашқы түсінігінің кескіні пайда болады. Алайда, бұл қисынды түсінік емес, небәрі көрнекі — бейнелі ойлау ғана.

Көрнекі — бейнелік ойлау — ойлау қабілетінің кең тараған түрі. Ол тікелей затқа емес, сол заттың бейнесі мен баланың зат туралы түсінігіне бағытталған. Ойлау қабілетінің бұл түрінің маңызыды шаттарының бірі-ойын. Ойын арқылы балада бір затты екінші заттан айыра білу дағдысы қалыптасады. Жаңа бейне жасау мүмкіншілігі туады. Бұл мақсатты осы кезеңнің маңызды құрылымдарының бірі — елестету арқылы іске асырады. 5 — 6 жаста сөздік — қисынды ойлау қабілетінің күрт дамуы байқалады. Сол арқылы балада көзге көрінбейтін заттар мен құбылыстар арасындағы байланысты түсіну қабілеті қалыптасады. Осылайша, өзі қолымен ұстап, көруге болмайтын заттар мен құбылыстардың байланысын бақылауына, түсінуіне мүмкіншілік береді. Нақты бейнелі ойлауға бағытталған түсініктен, қисынды шешім шығарып, оны сөз арқылы бейнелеуді меңгереді, оқиғалар құбылыстардың себеп — салдар қатынасын белгілей алады.

Ең бастысы, бұл кезеңде бала психикасы қалыптасу мен даму үстінде екендігін естен шығармауымыз керек.

Балаларды тәрбиелеуде кеңес:

Балаларды қалай тәрбиелеу туралы нақты ұсыныстар жоқ. Әр бала

әр түрлі. Бірақ төрт жасар балаларды тәрбиелеудің жалпы принциптері бар:

- **Мәдени бос уақыт.** Балаңызды өнер әлемімен таныстыру үшін мәдени шараларға қатысыңыз. Кинотеатрға, қуыршақ театрына, циркке, хайуанаттар бағына бару, қалалық мерекелік іс-шаралар әлеуметтеніп, қиялын дамытады.
- **Кішкентай және үлкен себептерге байланысты мақтау.** Кішкентай жеңістер үшін де мақтау — бұл баланың мақтан тұтатынына сенімділік пен түсінік береді.
- **Өзіне-өзі қызмет ету дағдылары.** Жеке гигиена ережелерін сақтауды, ас құралдарын, киімді және шешінуді, қоқысты шелектерге лақтыруды, ойыншықтарды орнына қоюды үйретіңіз.
- **Медициналық бақылау.** Баланы жоспарлы тексеруге алып келіңіз және одан да көп, егер сіз қандай да бір ауруға күмәндансаңыз. Баланы педиатр, офтальмолог, хирург, ЛОР, кардиолог және эндокринолог дәрігерлері үнемі тексеріп отыруы керек.
- **Денсаулыққа пайдалы тағам.** Ақуыз, май және көмірсулармен үйлесімді тамақтаныңыз. 4 жастағы баланың тамақтану жиілігі тәулігіне 4-6 рет.

- **Режим.** Күнделікті тәртіпті орнатыңыз: осылайша сіз оның қызметін бақылауды жеңілдетесіз, ал оған режимге үйрену оңайырақ болады.
- **Пайдалы ойындар...** Оқытуды ойын түрімен жүргізіңіз: бұл сабақтарды қызықты әрі жеңіл етеді.
- **Тірі энциклопедия.** Сұрақ қойып отырған баланы елеменіз немесе ашуланбаңыз. Төрт жыл — бәрін білгісі келетін «неге» жасы. Сабырлылық пен түсіністікпен бола отырып, құбылыстарды түсіндіріңіз.
- **Достар табыңыз.** Балалармен байланыс орнатуға көмектесіңіз: бір-біріңізді қалай білуге болатындығы туралы кеңестер беріңіз, үгінділерді ата-аналары мен достарына баруға шақырыңыз, бос уақыттарын бірге өткізіңіз.
- **Ерекшеліктерсіз ережелер...** Отбасында барлық отбасы мүшелерінің ұстануы үшін ережелер мен жауапкершіліктер орнатыңыз. Егер бала ережелерді бұзса, жазалаңыз, бірақ қорлаусыз. Жақындарыңызбен келісіңіз, егер жазаланған жағдайда, сіздер бәріңіз бірдей схема бойынша әрекет етесіз, аяушылық пен түсінбеушілікті қоспағанда. Бала жауапкершілікті үйренуі керек.

Қорытындылай келе, ХХІ-ғасыр психология заманы болғандықтан, әр баланың психологиялық жас ерекшелігіне қарай тәрбиелеу және ата-ана мен тәрбиешілердің жұмыла бірлескендігінен бір нәтиже шығары анық. Сонымен, педагогика және психология ғылымының майталманы Антон Макаренконың бір нақыл сөзімен қорытындылауды жөн көрдім «Адамды тәрбиелеу – демек оның ертеңгі қуанышқа ие болатын келешек жолын тәрбиелеу».

Педагог-психолог : Ермекова Аяулым

Ермековна

ҚМ АА Куәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.